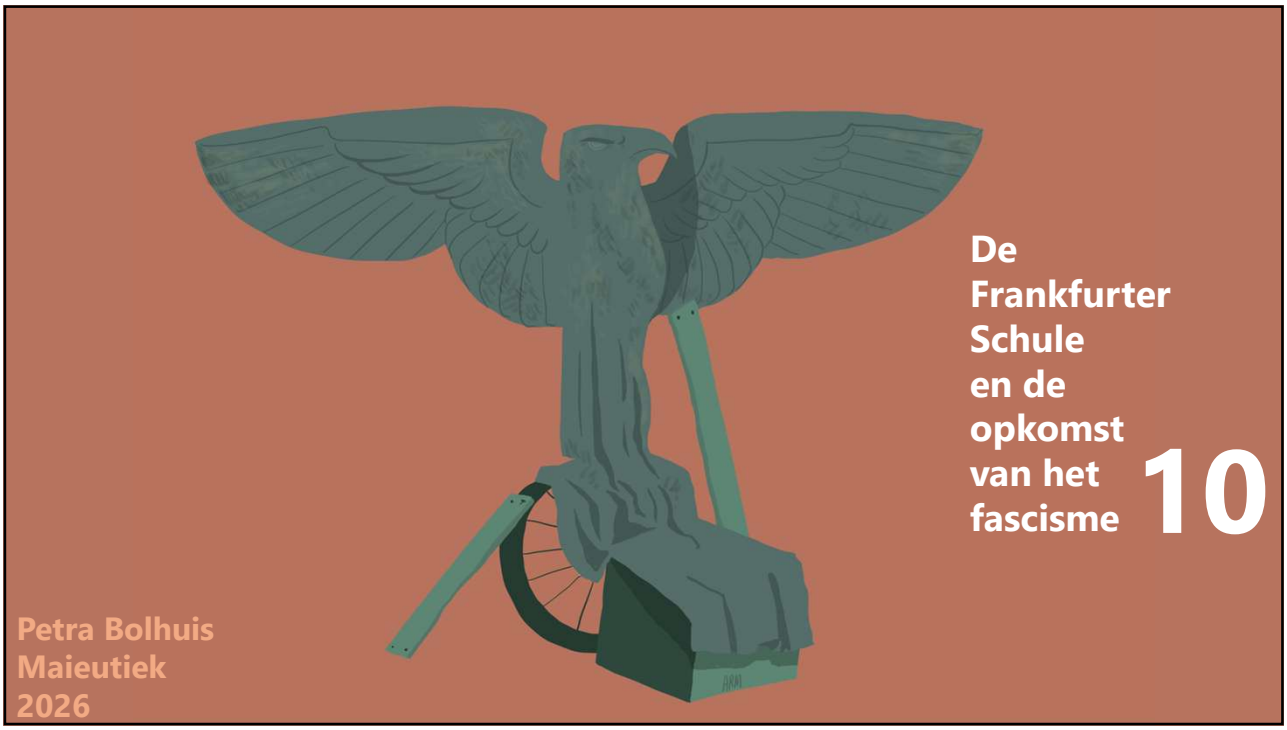

De Frankfurter Schule en de opkomst van het fascisme 10

Petra Bolhuis
Maieutiek
2026

1

Vastgelopen Verlichting en dialectiek

- Fascisme en rechtsradicalisme i.p.v. revolutie.
- Even ging het goed: Vrouwen mogen naar de universiteit, Joden zijn geassimileerd, de arbeid wordt lichter en bredere welvaart komt in zicht, maar juist dan stort alles in: de Eerste Wereldoorlog, het Verdrag van Versailles en de beurskrach van 1929 brengen in Duitsland en Oostenrijk een enorme crisis teweeg.
- Fascisme en rechtsradicalisme i.p.v. linkse revolutie.

2

Radix onderzoek over rationaliteit en mythe

- Bijna alle filosofen zien de 20ste eeuw als het einde van de Verlichting in Europa. De vraag is alleen: 'Wat nu?'
- Het onderzoek naar de wortel begint veelal bij Socrates om te onderzoeken waar het is misgegaan.
- De FS legt de oorzaak in het vastlopen van de verkeerd ingekleurde dialectiek.
  - De Verlichting doorbreekt de hiërarchisch overgedragen wijsheid van kerk en staat.
  - De rationaliteit die dan top down wordt overgedragen verwordt tot mythe o.i.v. machtsongelijkheid.

3

Odysseus en Juliette als begin en eind van de Verlichting

- Rationaliteit is mythe en mythe is rationeel, maar waar blijft de synthese die dit in kan zien?
- Voorlopig zitten we ook in de 21ste eeuw nog met deze problematiek.
- De oplossing van de vastgelopen rationaliteit is meer van hetzelfde en daardoor wordt de rationaliteit steeds meer een mythe waarvoor nu eenmaal offers moeten worden gebracht.
- Van kinderoffers voor de Griekse goden naar kinderoffers in arbeid en technologie van de moderne rationaliteit blijkt in de ogen van de FS een ongemakkelijk kleine stap.

4

Rechts radicalisme

- Wat de cultuur minnende, op verzet en emancipatie gerichte FS ontzettend hard viel was dat Duitsland niet koos voor een linkse revolutie, maar voor een rechtse fascistische wending.
- Met cultuur kritiek én het onderzoek naar de autoritaire persoonlijkheid probeert de FS in de jaren 40 en daarna te verklaren waarom dit is gebeurd. Dit om herhaling te voorkomen.
- Al in de jaren ‘60 is er weer een rechtse partij in Duitsland en Adorno probeert te waarschuwen dat een beweging binnen de democratie kan opkomen en er toch op uit kan zijn die democratie te vernietigen.

5

Eisen aan wetenschap:

- wetenschap is altijd normatief,
- onderzoek moet altijd emancipatoir zijn,
- onderzoek mag niet bij een partij horen,
- wetenschap hoeft niet direct bruikbaar of inzetbaar te zijn,
- wetenschap moet altijd ook zelfkritisch zijn.

6

Eisen aan de maatschappij

- De eenzijdigheid van techniek en efficiëntie moet opengebroken worden.
- Mensen moeten aangezet worden tot zelfstandig nadenken.
- De systeemwereld zou losgekoppeld moeten worden van de leefwereld.
- Er moet ruimte zijn voor het niet op efficiëntie gerichte zoals liefde, spel, creativiteit en andere menselijke waarden.
- De mensen zouden zichzelf moeten veranderen en kunst en cultuur m.n. eenmalige en niet gemakzuchtige kunst zouden daarbij een rol moeten spelen.

7

De orde van het spreken

- Wie mag waarover onder welke voorwaarden spreken?
  - Wat is waarheid?
  - Wie heeft de macht?
  - Wat is de eerwereld waarbinnen dit zich afspeelt?
- Juist wanneer de Verlichting haar vruchten zichtbaar afwerpt is er groei van de techniek, van emancipatie en van welvaart en welzijn. Dat alles is echter zo omvattend dat de orde van het spreken verdwijnt.
- Vrijheid en gelijkheid staan op gespannen voet en eigenbelang vervangt broederschap.

8

Vrijheid, gelijkheid en broederschap

- Er is meer vrijheid en meer gelijkheid. Er is ook wantrouwen en wanorde die de groeiende groepen mensen met gelijke rechten en grote toegang tot kennis en techniek lastig democratisch bestuurbaar maken.
- De gemakkelijke oplossing bestaat niet. Door de loop van de Verlichting is de emancipatie enerzijds gericht op ontmaskering van de macht en anderzijds op meer eigen welbevinden.
- De amorele, irrationele en effectieve manier van macht uitoefenen blijkt nu de onverwachte (dialectische?) omslag van het wantrouwen in rationele leiders en hun macht door rationele kennis.

9

NRX, de neoreactionaire bewegingen

Het is, aldus Miranda, het klassieke reactionaire denken, maar dan met techfuturisme en transhumanisme. De 5 componenten zijn:

- Natuurlijke hiërarchieën
- Antropologisch pessimisme
- Afkeer van democratie
- Recht op een exit
- Optimisme over techniek

10

Juliette en de techbro's

- Waar Juliette van Sade een voorbeeld was van de rationaliteit die de mythe weer herontdekt lijkt NRX ook gebruik te maken van de mythe van de rationaliteit: alles moet en mag wijken voor de grote vlucht die de technologie moet nemen.
- De slimsten mogen niet gehinderd worden in hun geniale ontwikkeling. Soms met een randje Verlichting, in die zin dat dit uiteindelijk voor alle mensen goed zal zijn. Er is echter steeds vaker openlijk dedain voor de gewone mensen. Die zullen later niet meer nodig zijn omdat AI dan kan wat zij nu doen en AI doet het beter.

11

Wat te doen?

- De FS wil kritisch en emanciperend onderzoek.
- Miranda vult dat aan met een pleidooi voor het herwinnen van de politiek als publiek domein. Alle vormen van onderwerping van de democratische ruimte ten behoeve van iets dat groter of belangrijker is zou je in de termen van de FS kunnen opvatten als mythologisering.
- Lijster zelf pleit ook voor een zelfkritisch onderzoek vergelijkbaar met het f-schaal onderzoek en de cultuurkritiek van de FS.

12

Wat is de mens?

- De zoektocht naar nieuwe termen is denk ik een teken dat we een nieuwe tijd binnen gaan.
- Sadopopulisme, hedofascisme en andere termen maken duidelijk dat de tijd van opkomen voor eigen rechten en comfort als zijnde een kritische en verlichte houding geen stand meer kan en mag houden.
- De amorele cynische vernistheorie of de vrije markt utopie lijken voorbij. Het excuus dat we geen vrije wil hebben is niet meer geldig. Maar de zoektocht naar wat wij dan wel in onze macht hebben qua publiek domein, techniek en intra-psychische- en evolutionaire trekken is nog nauwelijks begonnen.